

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В.Н. КАРАЗИНА

ЗАТВЕРДЖУЮ
Голова Приймальної комісії
Ректор Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Віль БАКІРОВ

18 лютого 2021 р.

ПРОГРАМА

фахового екзамену з економічної та соціальної географії

і методики її викладання

для здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

за спеціальністю 014.07 Середня освіта (Географія)

(освітньо-професійна програма «Географія, економіка

та краєзнавчо-туристична робота»)

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Географія населення з основами демографії

Географія населення в системі суспільно-географічних наук. Предмет, задачі та структура географії населення. Роль та задачі демографії як суспільної науки. Методи дослідження демографії. Перепис населення. Наукові принципи та етапи проведення перепису. Поточний облік та реєстри населення. Вибіркові дослідження та інші джерела інформації про населення.

Чисельність населення світу, головні особливості його розміщення. Етапи заселення, умови і чинники формування системи розселення населення. Регіональні особливості, причини та чинники розміщення населення, проблеми викликані його диференціацією. Поняття складу населення. Класифікація населення за етнічними, національними та релігійними ознаками, їх територіальні особливості.

Народжуваність населення як головна рушійна демографічного розвитку. Рівень народжуваності, коефіцієнт народжуваності та інші спряжені поняття. Визначення головних факторів впливу на народжуваність, виявлення історичних особливостей даного процесу, аналіз сучасних новітніх тенденцій. Смертність та тривалість життя як демографічні категорії. Структура смертності та її еволюція в часі. Причини смертності. Тривалість життя як індикатор суспільного розвитку. Виявлення територіальних особливостей.

Відтворення населення (природний рух). Концепція демографічного переходу. Демографічні коефіцієнти. Режими відтворення населення. Аналіз спеціальних показників, що характеризують народжуваність та смертність. Історичні типи відтворення населення. Демографічні революції та їх зміст. Демографічний вибух.

Віковий та статевий склад населення. Статєво-вікові піраміди, їх порівняльний аналіз. Шлюбно-сімейна структура населення. Демографічний аналіз шлюбності та розлучуваності. Сім'я та її життєвий цикл. Типи сімейних організацій та сімей. Сімейний склад населення.

Демографічні коефіцієнти та їх стандартизація. Демографічне прогнозування: сутність, методи, етапи. Класифікація демографічних прогнозів. Методи оцінки чисельності населення на майбутнє.

Поняття, форми і види розселення населення. Урбанізація, субурбанізація, агломераційні процеси. Системи розселення. Особливості розселення населення у світі. Часові та регіональні особливості урбанізації та агломераційних процесів. Особливості головних світових агломерацій, мегалополісів, світових міст. Розселення населення України. Щільність, концентрація населення України та її регіонів. Динаміка та регіональні особливості урбанізації. Найбільші агломерації та їх характеристика. Проблеми розселення населення України.

Міграції населення та їх класифікація. Демографічний підхід при вивченні міграції населення. Демографічний аналіз міграції населення. Особливості сучасних міграцій населення у світі. Демографічна і міграційна політика. Географія міграцій населення в Україні. Соціально-економічні наслідки міграції трудових ресурсів.

Соціально-економічний склад населення. Трудові ресурси та економічно активне населення. Старіння населення, зайнятість та безробіття. Регіональна диференціація соціально-економічного складу населення.

Політична географія з основами геополітики

Об'єкт і предмет політичної географії. Основна проблематика і тематика політико-географічних досліджень. Етапи розвитку світової політичної географії. Територіально-політична організація суспільства. Ієрархія територіально-політичних систем.

Сучасна світосистема. Території, країни, держави. Суверенні держави. Залежні країни і території. Води відкритого моря. Мультинаціональні функціональні утворення: ТНК, міжнародні організації, регіональні організації, світові міста.

Форми державного правління і державного устрою. Монархії. Республіки. Унітарні держави. Складні держави. Типи федерацій у сучасному світі. Політичні системи сучасних держав.

Територія і кордони держави. Склад території. Формування території держави. Морфологія території та її вплив на розвиток держави. Функції державних кордонів. Класифікації кордонів.

Поняття «політико-географічне положення» (ПГП) і «геополітичне положення». Оцінка ПГП. Глобальне ПГП. Регіональне ПГП. Сусідське ПГП.

Адміністративно-територіальний поділ (АТП) і місцеве самоврядування. Типи систем місцевого самоврядування. Реформи АТП. Функції столиці держави. Класифікації столиць. Геопросторовий каркас території країни.

Об'єкт, предмет, завдання геополітики. Основні поняття і категорії геополітики. Історичний розвиток геополітики. Парадигми геополітики. Школи і течії геополітики. Німецька школа. Американська школа. Британська школа. Російська школа. Українська школа. Основні течії геополітики.

Геополітична структура сучасного світу. Еволюція міжнародних відносин у ХХ ст. Трансформації міжнародних систем. Теорії сучасного світовлаштування. Глобалізація як міжнародно-політична організація світу.

Північноамериканський, Азіатсько-Тихоокеанський, Європейський регіони у геополітичному контексті. Геополітичні проблеми України.

Географія світового господарства

Поняття світового господарства. Галузева, функціональна і територіальна структура світового господарства. Система національних рахунків: валовий внутрішній продукт, валовий національний продукт, національний доход. Міжнародний географічний поділ праці: сутність, передумови, рівні, форми участі країн.

Розвиток світового господарства в умовах глобалізації. Сутність глобалізації. Фактори розміщення господарства в умовах глобалізації. Розвиток міжнародних економічних відносин. Регіональні інтеграційні утворення. Діяльність транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації. Глобалізація і глобальні проблеми людства.

Стадії економічного розвитку. Етапи індустріалізації. Типологія країн за рівнем соціально-економічного розвитку. Основні методологічні підходи до визначення типів країн за рівнем розвитку. Розвинуті країни: найрозвинутіші країни; високорозвинуті країни; середньорозвинуті країни. Країни, що розвиваються: з високим і середнім доходом; з доходом нижче середнього; з низьким доходом; з дуже низьким доходом; найменш розвинуті.

Природно-ресурсний потенціал світового господарства. Мінерально-ресурсний потенціал. Земельно-ресурсний потенціал. Водно-ресурсний потенціал. Потенціал лісових ресурсів. Рекреаційний потенціал. Ресурси Світового океану.

Промисловість світу. Структура промисловості у різних соціально-економічних типах країн. Тенденції розвитку та розміщення галузей промисловості: паливної, електроенергетики, чорної і кольорової металургії, машинобудування, хімічної, лісової, будівельних матеріалів, легкої, харчової.

Сільськогосподарське виробництво в системі світового господарства. Фактори розвитку сільського господарства світу. Типи сільськогосподарського використання земель. Тенденції розвитку рослинництва світу, його основні типи. Географія основних сільськогосподарських культур: зернових, олійних, смакових, волокнистих. Географія тваринництва світу: скотарства, свинарства, вівчарства, птахівництва.

Інфраструктура в системі світового господарства. Транспортна система світу, її регіональні типи. Географія залізничного, автомобільного, авіаційного, морського, річкового, трубопровідного транспорту світу. Світова система зв'язку. Соціальна інфраструктура.

Регіональна економічна і соціальна географія

Країни Європи; країни Східної, Південно-Східної, Південної, Південно-Західної Азії; країни Північної Америки; країни Латинської Америки; країни Африки; країни Австралії та Океанії.

Рекомендований план характеристики країни: Загальні відомості про країну. Економіко-географічне положення. Природно-ресурсний потенціал. Характеристика населення. Характеристика господарства. Зовнішньоекономічні зв'язки.

Економічна і соціальна географія України

Суспільно-географічне положення України. Геополітичне положення України. Сучасний державний та адміністративно-територіальний устрій, форма правління. Господарський потенціал.

Основні етапи формування сучасної державної території України. Сучасна конфігурація кордонів країни. Українська державна територія й етнічні землі.

Структура природноресурсного потенціалу (ПРП) України. Регіональні відмінності в забезпеченні ПРП. Родовища корисних копалин.

Сучасна демографічна ситуація в Україні. Соціальна структура населення. Трудовий потенціал. Особливості розселення. Формування міських агломерацій. Етнічний склад населення. Етнографічні територіальні відмінності. Міграції, види міграції та сучасні тенденції. Українська діаспора у світі.

Галузева, функціональна, територіальна структура господарства України. Основні форми суспільної організації виробництва. Структура виробничої сфери України. Сучасна динаміка ВВП. Економічні складові національної безпеки України. Промисловість України, її галузева і територіальна структура. Галузі спеціалізації промисловості України.

Характеристика галузей промисловості: паливно-енергетичний комплекс, металургійний комплекс, машинобудівний комплекс, хімічний та лісовиробничий комплекси, легка промисловість, агропромисловий комплекс України.

Рекомендований план характеристики галузі промисловості: Завдання галузі, рівень її розвитку, місце і значення в економіці України. Фактори розвитку галузі, сировинні ресурси, їх географія та характеристика. Галузева характеристика промисловості: структура, галузі, підгалузі, типи підприємств. Територіальна характеристика галузі: принципи та фактори розміщення, характеристика окремих районів, вузлів (особливості структури, які причини зумовили їх виникнення). Проблеми та перспективи розвитку галузі.

Соціальний комплекс України: територіальні та галузеві особливості розвитку. Транспортна система України.

Особливості суспільно-географічного районування України. Економічні райони: Донецький, Столичний, Центральний, Північно-Східний, Причорноморський, Придніпровський, Подільський, Карпатський, Північно-Західний.

Рекомендований план характеристика економічного району: Оцінка суспільно-географічного положення району (загальні відомості про район, площа, склад, особливості формування, спеціалізація). Оцінка природних умов та ресурсів для розвитку економіки району. Оцінка демографічної ситуації в районі (населення, розселення та трудові ресурси). Загальна характеристика господарства району. Суспільно-географічні мезорайони. Господарські вузли та центри. Суспільно-географічні зв'язки з іншими районами та країнами. Проблеми та перспективи розвитку району.

Методика викладання географії

Методика викладання географії як наука і навчальний предмет. Співвідношення між процесом навчання і процесом пізнання. Специфіка процесу навчання географії. Засоби навчання географії та їх класифікації. Методи навчання та їх місце в структурі навчального процесу з географії. Класифікація методів навчання географії.

Повторення, перевірка і оцінка знань - умінь як важливий елемент процесу навчання географії. Оцінка знань та її мотивування. Вимоги до рівня навчальних досягнень учнів з географії та критерії оцінок, що виставляються учневі.

Основні форми організації навчальної роботи з географії. Урок, типи уроків залежно від змісту навчального матеріалу, мети і завдань навчального процесу.

Педагогічний менеджмент як галузь та сфера діяльності. Історія становлення педагогічного менеджменту. Методологічні засади педагогічного менеджменту. Теоретичні основи педагогічного менеджменту. Реалізація основних управлінських функцій: планування, організація, мотивація, контроль. Забезпечення результатів управлінської діяльності. Зарубіжні системи педагогічного менеджменту.

Оцінювання якості управління освітніми системами. Шкільна географія як предмет методичної науки. Факультативи географічного змісту та навчання у школах (класах) з поглибленим вивченням географії та існуючих для них підручників. Шкільна фізична географія як предмет методичної науки: історія, цілі, зміст, особливості побудови шкільних географічних курсів.

Моніторингові дослідження в освітній сфері, в умовах глобалізації. Методологічні основи моніторингу. Моніторинг якості освіти в Україні. Технологія створення і реалізації системи освітнього моніторингу. Методики обробки і аналі-

зу результатів освітнього моніторингу. Роль моделювання в оцінюванні якості освіти. Вплив результатів моніторингу на управлінську діяльність в системі освіти.

Методологічні основи наукового пізнання. Роль науково-дослідної роботи у формуванні спеціалістів. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Основні джерела географічної інформації, інформаційні банки географічних даних. Методи наукових досліджень. Методика і технологія науково-дослідної роботи. Організаційна стадія науково-дослідного процесу. Дослідна стадія науково-дослідного процесу. Стадія апробації та реалізації результатів. Географічна інформація на сучасному етапі розвитку науки.

Основна література

1. Бабешко О.О. Методика навчання географії: посібник [для вчителів і студентів-географів педуніверситетів] / О.О. Бабешко. – Умань: АЛМІ, 2005. – 263 с.
2. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: Навчальний посібник / В.В. Безуглий. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 704 с.
3. Безуглий В.В. Регіональна економічна і соціальна географія світу: Навч. посібник / В.В. Безуглий, С.В. Козинець. – 2-ге вид., доп., перероб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 688 с.
4. Географія. 6-11 клас: навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2016/2017 н. р. з коментарем провідних фахівців. – Х.: Видавництво «Ранок», 2016. – 96 с.
5. Голиков А.П., Грицак Ю.П., Казакова Н.А., Сидоров В.И. География мирового хозяйства: Учебное пособие. – К.: Центр учеб. литературы, 2008. – 192 с.
6. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії. – К., Либідь, 1997.
7. Голиков А.П. Економіка України / Голиков А.П., Казакова Н.А., Шуба О.А. – К.: Знання, 2009.
8. Дидактика географії: монографія (електронна версія) / В.М. Самойленко, О.М. Топузов, Л.П. Вішнікіна, І.О. Діброва. – К.: Ніка-Центр, 2013. – CD, ISBN 978-966-521-619-3. – 570 с.
9. Дністрянський М.С. Політична географія України. Навчальний посібник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 348 с.
10. Економіка зарубіжних країн: Навчальний посібник для вузів / А.П. Голиков, О.Г. Дейнека, Л.О. Позднякова, П.О. Черномаз. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 463 с.
11. Загальна методика навчання географії: підручник [з грифом МОНМС України] / О.М. Топузов, В.М. Самойленко, Л.П. Вішнікіна. – К.: ДНВП "Картографія", 2012. – 512 с.
12. Іщук С.І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. – К.: Паливода, 2006.
13. Кобернік С.Г. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: навч. посіб. / С.Г. Кобернік, Р.Р. Коваленко, О.Я. Скуратович; за ред. С.Г. Коберніка. – К.: Навч. книга, 2005. – 319 с.
14. Кобернік С.Г. Науково-методичні засади географічної освіти в основній школі: монографія / С.Г. Кобернік. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 346 с.
15. Концепція географічної освіти в основній школі / Інститут педагогіки НАПН України / за заг. ред.: О.М. Топузов, О.Ф. Надтока, Л.П. Вішнікіна, А.С. Доброскок та ін. – К.: Педагогічна думка, 2014. – 30 с.
16. Корнеєв В.П. Технології в навчанні географії / В.П. Корнеєв. – Х.: Основа, 2004. – 112 с.
17. Мезенцева Н.І. Економічна і соціальна географія України / Н.І. Мезенцева, К.В. Мезенцев: навчально-методичний посібник. – К.: ВПС «Київський університет», 2010. – 239 с.
18. Методика викладання географії в школі: Навчальний посібник / За ред. С.Г. Коберніка. – К.: Стафед – 2, 2000. – 320 с.
19. Немець Л.М. Економічна і соціальна географія України: навчальний посібник / Л.М. Немець, П.А. Вірченко, Ю.Ю. Сільченко. – Харків: ФОП Грицак С.Ю., 2014.
20. Немець Л.М. Основи соціальної географії: навчальний посібник / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда,

- Н.В. Гусева. – Харків, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2016. – 234 с.
21. Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до соціальної географії. – К.: Знання, 2000. – 204 с.
 22. Пестушко В.Ю., Сасихов В.О., Уварова Г.Є. Географія материків та океанів: Методичний посібник для вчителів. – К.: Вирій, 2000. – 272 с.
 23. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. – К.: Вища школа, 1996.
 24. Політична географія і геополітика: Навч. посібник / Яценко Б.П., Стафійчук В.І., Брайчевський Ю.С. та ін.; за ред. Б.П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с.
 25. Соціальна географія. Підручник / за ред. Л. Немець та К. Мезенцева. – Київ, 2019. – 304 с. <http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/SocialGeography.pdf>
 26. Топузов О.М. Методика викладання економічної та соціальної географії світу: 10 кл. / О.М. Топузов, Л.В. Тименко. – К.: А.С.К., 2005. – 128 с.
 27. Топузов О.М. Проблемне навчання географії в школі: теорія і практика: монографія / Олег Михайлович Топузов. – К.: Фенікс, 2007. – 304 с.
 28. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
 29. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
 30. Шаблій О.І. Основи суспільної географії: підручник / О.І. Шаблій. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 496 с.
 31. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України. – Львів, 2000.
 32. Юрківський В.М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни: Підручник. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 2001. – 416 с.

Додаткова література

1. Вішнікіна Л.П. Обґрунтування змісту предметних географічних компетенцій учнів основної школи / Географія та економіка в рідній школі. – 2014. – № 6. – С. 34-36.
2. Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики / М.С. Дністрянський. – Львів, 2006.
3. Економіка зарубіжних країн: Навчальний посібник для вузів / В.В. Ковалевський, Ю.Г. Козак, Н.С. Логвінова, А.А. Наумчик; за ред. В.М. Осипова. – 3-тє вид., перероб. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 543 с.
4. Заславський І.І. Карта на уроках географії / І.І. Заславський. – К.: Знання, 1986. – 127 с.
5. Книга вчителя географії: Довідково-методичне видання / Упорядник Н.В. Бескова, В.М. Проценко. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 288 с.
6. Кобернік С.Г. Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів з методики навчання географії у контексті розвитку вищої школи в Україні [Електронний ресурс] / С.Г. Кобернік // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2015. – № 1. – С. 29-35. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2015_1_8
7. Корнеєв В.П. Методика навчання географії в школі // Український географічний журнал. – 1997. – № 4. – С. 52-57.
8. Максаковский В.П. Географическая картина мира. Кн. I: Общая характеристика мира / В.П. Максаковский. – М.: Дрофа, 2008. – 495 с.
9. Максаковский В.П. Географическая картина мира. Кн. II: Региональная характеристика мира / В.П. Максаковский. – М.: Дрофа, 2009. – 480 с.
10. Новые взгляды на географическое образование: пособие ЮНЕСКО / [Норманн Дж. Грейвз, Филипп Пинчмелл, Майкл Нейш и др.]; пер. с англ.; под ред. В.П. Максаковского, Л.М. Панчешниковой. – М.: Прогресс, 1986. – 463 с.
11. Шищенко П., Муніч Н. Географічна освіта в Україні: виклики і шляхи розвитку в найближчій перспективі // Мат-ли міжнар. наук. семінару „Львівська суспільно-географічна школа”. – Л.: ЛДУ, 2005. – С. 110-114.

Інформаційні ресурси

1. Географічний портал. – Режим доступу: <http://geosite.com.ua>
2. Географічний портал (статті з методики викладання географії) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geografica.nct.iiia/publ/galuzi^2;cografij i/mctodika vikladannja gcografiji/>.
3. Географія. – Режим доступу: <http://geoswit.ucoz.ru>
4. Географія світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.geo-tur.narod.ru
5. Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
7. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.
8. Каталог географічних ресурсів для уроків географії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.georo.ru/resources/>
9. Країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.world-countries.org.ua
10. Країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.allcountries.org.u
11. Країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.strani.ru
12. Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в основній і старшій школі у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою у 2017/18 навчальному році [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки, 2017. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>
13. Портал о странах и народах мира. – Режим доступа: <http://www.portalostranah.ru>
14. Справочные материалы по географии мирового хозяйства. – Режим доступа: <http://www.vlant-consult.ru>

**Структура і критерії оцінювання завдань фахового екзамену
з економічної та соціальної географії і методики її викладання**

I. Тестові завдання закритого типу з вибором однієї правильної відповіді: 42 завдання, за кожне – 1 бал, всього – 42 бали.

У кожному з цих завдань пропонується 4 можливі варіанти відповіді, з яких правильним є лише один.

II. Завдання на встановлення відповідності (встановлення логічних пар): 6 завдань, за кожне – 4 бали, всього – 24 бали.

До кожного завдання у двох колонках подано інформацію, яку позначено цифрами (ліворуч) і буквами (праворуч). Виконуючи завдання, необхідно встановити відповідність інформації, позначеної цифрами і буквами (утворити логічні пари) та записати у стовпчику праворуч літери, які відповідають цифрам, що позначають поняття чи географічні назви у лівому стовпчику таблиці.

III. Завдання на встановлення послідовності: 4 завдання, за кожне – 4 бали, всього – 16 балів.

У завданні необхідно розташувати географічні об'єкти, події, процеси тощо у правильній часовій, просторовій чи логічній послідовності і записати цю послідовність у клітинках.

IV. Завдання множинного вибору: 6 завдань, за кожне – 3 бали, всього – 18 балів.

Необхідно вибрати 3 правильні варіанти із 7 запропонованих і вписати їх номери у клітинки. Порядок запису цифр не має значення.

Загальна кількість балів – 100.

Кількість балів за 200-бальною шкалою: 100 + набрана кількість балів.

Голова фахової атестаційної комісії

Катерина СЕГІДА

ЗАТВЕРДЖЕНО

Приймальною комісією

Харківського національного

університету імені В.Н. Каразіна

протокол № 2 від «08» лютого 2021 р.

Відповідальний секретар

Приймальної комісії

Ольга АНОЩЕНКО